

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Az 1956-os forradalom lélektana: *A nagyrozsdási eset* (1957)

A pártállami időkben készült egy remek szatíra, *A nagyrozsdási eset* (1957., r. Kalmár László), ami van annyira pontos, érzékletes és egyben humoros kritika az ötvenes évekről, mint *A tanú* (1968., r. Bacsó Péter), csak nem vált kultuszfilmmé, sőt igazán ismertté sem, mert huszonhét évre dobozba zárták. Érdeemes megismerni kicsit közelebbről úgy is, mint az 1956-os népfelkelés és forradalom korabeli allegóriáját. Ezt a célt szolgálja az alábbi elemzés; a filmet pedig 2014. június 7-én lehetett megtekinteni Budapesten az Örökmozgó Filmmúzeumban.

A vetítés része volt egy sorozatnak. A MaNDA és Filmintézet mozijában, az Örökmozgóban lehetőség nyílt egy Filmklubot szervezni az 1947 és 1968 között betiltott filmekből. Az első vetítésen épp *A nagyrozsdási eset* került a vászonra, azonban ezt a filmet a sorozat végén, az érdeklődésre való tekintettel megismételtük. A válogatás további filmjei voltak: *Ének a búzamezőkről* (1947., r. Szöts István); *A megfélemlő ember* (1959., r. Révész György); *A csodacsatár* (1956., r. Keleti Márton); *Eltűszentett birodalom* (1956., r. Banovich Tamás); *Keserű igazság* (1956., r. Várkonyi Zoltán); *A tanú* (1969., r. Bacsó Péter).

Miért is vált *A nagyrozsdási eset* (1957) *A szocialista szellem vasútja – Betiltott és cenzúrázott szatírák és drámák* című filmklub nyitó és egyben záró darabjává? A film nagyon szerencsés pillanatban született, és olyan alkotók hagyták rajta a kezük jegyét, mint Kalmár László rendező és Gyárfás Miklós forgatókönyvíró. Kalmár László 1944 előtt volt igazán sikeres filmrendező, 1951-ig nem készíthetett filmet. Ezt követően is mindössze ötöt. *A nagyrozsdási eset* betiltották. Utána már csak egyszer jutott lehetőséghez, annak ellenére, hogy 1952-ben Kossuth-díjat kapott a *Déryné* (1951) című filmje után. *A szélhámosnőt* készítette még el 1963-ban. Kalmár magányosan, mellőzötten halt meg 1980-ban, 79 éves korában. Nem érthette meg tehát *A nagyrozsdási eset* bemutatóját, ami 1984. november 15-én volt a Filmmúzeumban és a Duna moziban. Kalmár László rendezte több sikeres film mellett a következőket: *Dankó Pista* (1941), *Bob herceg* (1941), *Tilos a szerelem* (1943), *Gábor*

diák (1956). Forgatókönyvíróként közreműködött még a *Semmelweis* (1940) és az *Egy éjszaka Erdélyben* (1941) elkészítésében is. A rendező nevét élete utolsó két évtizedében annyira mellőzték, hogy egy 1983-ban kiadott *Ki kicsoda a mai magyar filmművészetben – Akik a magyar filmeket csinálják* című kiadványban nincs is róla szócikk. A könyv más, néhány évvel korábban elhunyt rendezőről, színészeiről viszont megemlékezik.

A forgatókönyvíró Gyárfás Miklós karrierjét a rendezőével ellentétben nem törte meg a film betiltása. Továbbra is írt prózát, verset, színműveket és forgatókönyveket. Ő szerencsésebb volt, hiszen e film bemutatóját is megérhette. Amíg Kalmár az előző korszak sikeres rendezője volt, addig Gyárfás karrierje, főként a filmes szakmában, a koalíciós idők utáni kommunista hatalomátvételt követően kezdődött, amikor megírta a „régii” világot elítélő *Diszmagyar* (1949) és a sematikus munkaverseny- és szatírafilm, az *Első fecskék* (1952) forgatókönyvét. Az *Első fecskék* egyébként nem a műfaj legvonalasabb darabjai közül való, és Gyárfás később, a sikeres, kevésbé vagy egyáltalán nem politikus vígjátékai mellett írt még egy remek rendszerkritikus filmet az újabb enyhülési időszak lendületében. Ez a *Történelmi magánügyek* (1969., r. Keleti Márton).

Ha már enyhülést említettem, 1957-ben is volt ilyen. Ekkor az új pártállami vezetés, élén Kádár Jánossal kereste a legitimációját. Az új hatalom emberei el akartak határolódni a közelmúlttól és Rákositól, akinek politikája a népfelkeléshez vezetett. Kádárnak volt egy adu ász a kezében, hiszen ült Rákosi börtönében, annak ellenére, hogy maga is moszkovita kommunista volt. 1957-ben voltak, akik őszintén hitték, hogy el tudnak határolódni a közelmúlt kemény diktatúrájától. Ezért készülhetett el a korszakot bíráló *A nagyrozsdási eset*. Csak túl jóra és túl keményre sikeredett, ezért betiltották. Elzárták raktárak mélyére piros pecséttel ellátva, és 1984-es bemutatójáig nem került elő. Szemben *A tanú* című filmmel, amelyet művelődési házakban, filmklubokban vetíthettek, csak a moziforgalmazás lehetőségétől fosztottak meg egy évtizedre. *A nagyrozsdási eset* bemutatóját 1957 szeptemberére tervezték, el is készült a propagandaanyag, de a vetítéseket lefújták.

A szigorú betiltás és a teljes elzárás miatt nem válhatott tehát kultuszfilmmé *A nagyrozsdási eset*, pedig van olyan remek szatíra, mint a népszerűbb társa. Látszólag el is járt fölötté az idő. Könnyen rá lehet

fogni, hogy egy régi vágású vígjáték, vagy még inkább bohózat. Ez azonban csak a látszat. A vaskos jellem- és helyzetkomikumok mintha egy régies, kissé poros műfajt idéznének, azonban mindez csak a stílust érinti, és csak részben. A mesélés stílusa kissé színpadias, kabaré-jellegű, azonban a rendkívül pontos, érdekes jellemek és a történet a legkönnyebbnek vélt fordulatok és gegek által is kirajzolódnak. Az 1957-ben készült film felvett egy mai kifejezéssel élve „retró”-hangulatot is. Nyilván, kissé enyhíteni akarták a közelmúltra és a jelenre utalást, netán megnyerni a cenzorok jóindulatát. A főcímdal, az *Egy kis május, egy kis holdvilág...* (Tamássy Zdenko) mintha egy háború előtti sláger lenne; és a cselekmény egy kisvárosban játszódik, ami mintha az 1930-as éveket idézné, illetve részben a boldog békeidőket. Mintha az 1945 előtti világot bírálják. Ez azonban csak ködösítés, füstfelhő, mint amelyet a fekete autó húz benne az elején, hiszen a főcím végén a vászon teljes terjedelmében és még annál is nagyobb méretben megjelenik a következő évszám: 1952.

Gáti József Halapál szerepében Károlyi Mihályt idézi

1952 tehát a film cselekményének ideje, a Rákosi-korszak legkeményebb szakasza, amit szintén követett valamilyen enyhülés. A korszak jellegzetes alakjai, sőt személyiségei jelennek meg benne, a korszak tipikus szlogenjeivel, eljárásaival. Koronkai János tanácselnök kerek, kopasz fejével, aránytalan, pocakos testalkatával a megtévesztésig hasonlít Rákosi Mátyásra. Barka Sándor borellenőr (Páger Antal) pedig Nagy Imrére utal a maszkját, a jelmezét, de még inkább a szerepét illetően. A szemüvege, a kabátja, egyes gesztusai a néhai miniszterelnököt idézik. Hala-

pál Ödön fürdőigazgatót és ikertestvér-öccsét, a leplezett kisorzsdási borászat vezetőjét pedig Gáti József alakítja. Gáti az itt látható bajszával, maszkjával Károlyi Mihályra utal. A borász Halapál még erősen beszédhibás is, ami még egyértelműbb rájátszás Károlyi Mihályra, aki nyúlszájú volt. Hogy Károlyival épp a beszédhibája révén teszik azonosíthatóvá, az a jó ízlés határát súrolja, de a „vörös gróf” megidézése nagyon találó. A két évvel korábban, 1955-ben Franciaországban elhunyt politikus alakjának cselekménybe illesztése azt is jelzi, hogy a film nemcsak a Rákosi-érát utasítja el, hanem azt az összes előzményével együtt: a baloldalisággal, az 1919-es tanácsköztársasággal, szovjet és csehszlovák együttműködéssel, tokkal, vonóval, mindennel.

Kissé problematikusnak tűnik Nagy Imre alakjának történetbe komponálása, de csak első megközelítésre. Hogy mégsem problematikus, azt a film elkészültének időpontja jelzi. 1957-ben, a film forgatókönyvének megírása és a forgatás idején még nem indult meg a per a forradalom miniszterelnöke ellen, őt csak később helyezték vád alá. A halálos ítéletet pedig egy évvel később, 1958-ban hirdették ki és hajtották végre. A film legfőbb érdekessége az, hogy frissen, hónapokkal a népfelkelés és forradalom után tudott mesélni nagyon pontosan a közelmúltról, sőt az akkori jelenről.

Van viszont egy másik, egyértelműen problematikus név és utalás: a fürdőigazgató főtalpnyalójáé, Bilinszkyé (Bánhidi László). A b hangot könnyen p-nek hallani. Pilinszky Jánosnak, a költőnek a történetbe keverése nem találó, nem adekvát, de bizonyára nem véletlen. Kizárt dolog, hogy véletlenül adjanak egy fontos epizódszereplőnek olyan nevet, ami azonos vagy összetéveszthető az ország akkori, egyik legjelentősebb költőjével. Pilinszky 1947-ben Baumgarten-díjat kapott. Igaz, utána tíz évig nem publikálhatott, de épp 1957-ben jelenhetett meg a harmadik verseskötete. Érdemes lenne utánajárni, hogy 1957-ben miért keverték bele Pilinszky nevét egy kommunista rendszert bíráló satírába főtalpnyalóként. Pillanatnyilag csak arra tudok gondolni, hogy téves feltételezésről vagy személyes ellentétéről van szó. Illetve az is lehet, hogy a film készítői – akár a rendező, a forgatókönyvíró, a dramaturg vagy a csapat – gesztust akartak tenni az új kommunista vezetés felé, hogy rossz színben tüntetnek fel egy katolikus költőt. Ilyen „enyhítő” gesztusok tetten érhetők a filmben, hiszen említettem a régies főcímdalt, a háború előtti

kisvárosi közeget, illetve a szocializmus romlott logikája szerint élő, de a múltból megmaradt atyafiakat.

A film szereplőválogatása parádés. A korszak legjelentősebb színészei szerepeltek benne. Azok, akik nem hagyták el 1956-ban az országot. A kisebb szerepekben is ismert színészeket lehet látni. A főtalpnyaló Bánhidi László, a borellenőr sofőrje Zenthe Ferenc, a karrierista könyvelő, Csüdör Bálint Rajz János, a piszkoskezű vegytisztító Mányai Lajos, a fürdőigazgató felesége Sulyok Mária, a tanácselnök neje pedig Fónay Márta. Tompa Sándort mint Rákosi-figurát és a Károlyi Mihály alakját idéző Gáti Józsefet már említettem. Ennél többet mond azonban Páger Antal szerepeltetése, akit tizenkét évi emigráció után telepítettek haza 1956 nyarán Argentínából. Erős jobboldali elkötelezettsége miatt 1945-ben 112 filmjének forgalmazását tiltotta be az akkori belügyminiszter. 1956-ban a pártállamiak azonban kiegyeztek Págerrel, aki hazatelepülhetett, és visszakapta a rózsadombi villáját is. Ha valakinek, akkor Págernek a szerepe rendkívül összetett, beszédes, találó. Különösen Nagy Imreként, aki, mielőtt a nép mellé állt volna az 1956. októberi népfelkelésben, keménykezű moszkovita kommunista politikus volt, és a begyűjtéseket vezényelte a legsötétebb ötvenes években. A film sikerültségében a szereposztás is közrejátszik. A történetben a borellenőr csak sodródik az eseményekkel, de közben felismeri, hogy a népakarat és az igazság mellé kell állnia, ha másként nem is, azzal, hogy helyesli. Nagyrozsdáson miniszternek hiszik, és ezzel akaratlanul is elindítja a helyi korrupció felszámolását. Nem ő szervezi meg az elszámoltatást, csak önkéntelenül elindítja, de amikor kell, tudomásul veszi, és kiáll mellette. Kisrozsdáson Páger Antal viszont egyszerű borellenőrként vág rendet az elhanyagolt borászatban. A legvégén pedig, amikor visszatér egy kis időre Nagyrozsdásra, akkor látja, hogy a korrupció és hazug rendszer összeomlott, és mond egy megható beszédet miniszterként a lelkes tömegnek, de nem leplezi le önmagát. Érdemes lenne összevetni a miniszternek hitt Barka Sándor borellenőr (Páger Antal) beszédét Nagy Imre 1956. október 24-én tartott rádiós beszédével.

A filmben ugyancsak fontos szerepet kapott Sinkovits Imre. Gábel Mihály masször a nagyrozsdási Szabadság gőzfürdő és uszodában. Ő a kisember, aki meghúzza magát a diktátorszerű fürdőigazgató parancsnoksága alatt. Gábel magától nem lenne képes ellenállni, lázadni, még a tüzrólpattant meny-

Sinkovits Imre: masször és forradalmár

asszonya, Dallos Irénke (Zilahy Hédi) ösztökélésre sem. A menyasszonya az, aki szájon csókolja őt nyilvános helyen, és aki ráparancsol, hogy álljon a sarkára a fürdőigazgatóék által ellopott lepedők és a fürdő dolgozóinak nyakába varrt kár ügyében, illetve álljon ki a nők fürdőhasználatának jogáért, mert őket eltiltották valamilyen ürüggyel. Sinkovits Imre néhány mozzanatban hasonló szerepet játszott a közéletben, pár hónappal korábban, a forradalom idején. 1956. október 23-án tízezres tömeg előtt szavalta el a *Nemzeti dalt* a Petőfi-szobornál, és ez az esemény az 1956-os megmozdulás jelképe lett. Sinkovits Imre tehát a forradalom egyik fontos és jelképes szereplője volt. Katalizátor, aki később cselekvővé vált, nemcsak a *Nemzeti dal* elszavalásával, hanem a színművészek forradalmi tanácsának választott vezetőjeként is. Hasonlóan katalizáló a szerepe a filmben is. Részben a miniszternek hitt borellenőr remélt segítségével, részben a menyasszonya biztatására felbátorodik, összekovácsolja az elégedetlen embereket, és szétcsap a korrupció- és városvezetési maffia tagjai közt. A neve is beszédes. Gábel arkangyal Magyarország, az államiság és a Szent Korona védelmezője. Nem véletlenül tartja a Hősök tere központi objektumán Gábel arkangyal a kezében a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket. A nagyrozsdási masször keresztneve Mihály, egy másik arkangyal. A Mihály ugyanakkor egyszerű, falusi emberek által gyakran választott név. A kisember naggyá válhat. Sinkovits ilyen módon való szerepeltetése többszörös utalás az 1956-os forradalomra.

A film első nekifutásra könnyed vígjáték, mintha csak másfél óranyi szórakozást ígérne. „Kisvárosi komédia” – hirdeti a főcím nyomban az elején. Kinek szolt ez a műfaji megjelölés? Feltehetőleg a cenzoroknak, a hatalomnak. El kell kissé terelni a figyelmet arról, hogy fergeteges szatíráról és kökemény kritikát fognak látni, nemcsak az urambátyámos helyi viszonyokról, hanem az egész pártvezetésről, az államról, és nemcsak a közelmúltéról, mint az 1952-es évszám is tájékoztat, illetve jó szándékkal félrevezet. Nyilván, teljesen nem lehetett elhítenni mindezt az ellenérdekeltekkel. Be is tiltották a filmet. Ugyanakkor a kódosítás működött azok számára, aki szintén szerették félrehallani az utalásokat, és nem hangsúlyozni a rendszerkritikai élt.

Feltételezésem igazolására idézem a film rövid leírását, amelyet 1999-ben a Magyar Filmintézet jelentetett meg *Játékfilmek – Magyar filmográfia* címmel. A rövid tartalmi leírásban egy szó utalás nincs arra nézvést, hogy a film a pártállami rendszer parabolisztikus kritikája, az 1956-os népfelkelés és forradalom allegóriája; és hogy milyen félre nem érhető utalások történnek Rákosi Mátyásra, Nagy Imrere és Károlyi Mihályra, illetve Sinkovits Imrere. A poszt-szocialista filmtörténetírás és filmkritika nem siet feldolgozni, újraértelmezni a múlt jelentős filmes tényeit. Jóindulatú feltételezéssel csak a felületesség miatt írhattak ilyen tartalmi összefoglalót:

„Szatíra a kisvárosi élet fonákosságairól. 1952. Barka Sándor borellenőr Nagyrozsdásra érkezik. Sofőrje tréfája miatt a gőzfürdőben miniszternek hiszik. Villámgyorsan elterjed a hír, hogy a miniszter a masször rokona. A kisváros korrump vezetői igyekeznek a masször kedvére tenni. Gábriel így végre érvényesíteni tudja menyasszonya (és a helyi nők) régi kérését, hogy ők is használhassák a fürdőt. A kavarodásban lelepleződnék Halapálék visszaélései is. A »miniszter« közben a szomszédos községben végzi munkáját, és alaposan lerészegedik. Nagyrozsdáson le se kell lepleznie magát: az egyszeri miniszter nem is volt, mégis mindent elintézt. VB”

A rövid leírás tehát kikerüli a lényegét, nem említi, hogy pontos paraboláról van szó. A film viszont nagyon szépen vezeti be a nézőt abba a közegbe, ahol ez az áttételes jelentés kirajzolódik. Egy fekete autó halad az országúton. Itt ugyan csak egy borellenőrt visz a helyszínre, de a fekete autó mégiscsak a hatalom szimbóluma. A hatalom küldi le vidékre a borellenőrt, aki végül annyira komolyan veszi a munkáját,

hogy rendet vág az „egérízű” bort termelő kizozsdási állami bortermelők között. Az autó fekete füstöt erget: a hatalom így kormozza össze a romlatlan természetet. Ez a jármű bejut egy zárt körbe, Nagyrozsdás és Kizozsdás jól behatárolt területére. Két határon, gyűrűn (vasúti és városkapun) is túljut a kamera, jelezvén, hogy az autó és vele a néző egy belső, zárt rendszerbe látogat. A parabola egyik fő ismérve, hogy valamilyen zárt térben, közegben játszódik, és ez a modell vetíthető rá valami egyébre. Például az egész országra. Nagyrozsdás és Kizozsdás együtt a Rákosi-féle pártállam irányításával vegetáló ország. Ebbe a közegbe érkezik az a borellenőr, aki (részben) megfelel a Moszkvából valamikor hazatért Nagy Imrere.

Külön érdekesség, hogy a film külső jeleneteit többnyire Székesfehérváron forgatták, kisebb részben Budán. Több jelenetben jól felismerhető Székesfehérvár belvárosa. Nem kisvárosi tehát a helyszín, hanem inkább székesfővárosi: fehérvári és budai. A film rejtett, finom utalásai közt ezt is figyelembe kell venni.

Természetesen nem kell és nem is lehet minden apró részletet és személyt egy az egyben megfeleltetni a valóságban létezőknek, de a nagyon egyértelmű utalásokat érdemes észrevenni. A film alapvető hatásmechanizmusa a szórakoztató stílusban megfogalmazott kíméletlen bírálat. A rokoni és elvtársi kapcsolatok révén működik a korrump rendszer, ahol lopnak, csalnak, hazudnak, és mindezt úgy adják elő, mintha ez lenne a leginkább javára az ott élő embereknek.

Kiemelnék néhány fontosabb motívumot, amelyek egyértelműen utalnak az 1952-es évvel megjelölt állapotokra. Tucatnyi különböző intézményt, tárgyat „Szabadság”-nak hívnak: Szabadság gőzfürdő és uszoda, Szabadság-híd, Szabadság utca, Szabadság kávéház, Szabadság fehérnemű varroda, Szabadság napilap. A valóságban legalább ennyire abszurd volt, hogy mindent a „szabadság” szóval jelöltek, miközben a diktatorikus rendszer éppen hogy rabságba kényszerítette az embereket. A hazug kommunikációs gépezetben mindennek az ellenkezője igaz. A lopásokat, csalásokat, hazugságokat leplezik. A kódosítás egyik fő eszköze ez a Szabadság nevű újság, ahol mindig arról írnak, amire a világitó fejű tanácselnök utasítást ad. Ha azt látják fontosnak kihangsúlyozni, akkor az a főcím, hogy a nők nem járhatnak a fürdőbe, de ha az ellenkezőjéről dönt Koronkai tanácselnök (Rákosi), akkor az újságíró fejében nyom-

ban készen van az ellentétesen érvelő cikk szövege, és már mondja is a telefonba.

Nagyon egyértelműek, pontosak, ugyanakkor szó-
rakoztatóan humorosak a személyi kultusz árulkodó
jelei a film során. A tanácselnök képe ott lóg minden-
hol, akár csak Rákosié. Koronkai látható széles mos-
sollyal, szappannal a kezében a fürdő előterében.
A kocsmában lévő festményen ő emeli a poharát,
a kaszinóban ő biliárdozik, a Szabadság kávéházban
ő áll a középpontban a „nép” körében, és az irodája
tele van a róla készült festményekkel és szobrokkal.
A gyógyfürdőt háromszáz évvel korábban építettő
Vakmerő Zsuzsanna mellszobrát pedig Halapál Ödön
fürdőigazgató feleségéről mintázták.

Nagyon beszédes az, hogy épp egy, a tisztálko-
dásra való helyen folynak a piszkos üzelmek. Itt is
minden látszatnak az ellenkezője igaz. Itt lopják el
a fürdőigazgatóék hatalmukkal visszaélve a lepedők
egy részét. A hiányt megfizettetik a dolgozókkal, az
elcsent anyagból pedig fehérneműt varrnak a családi
„Szabadság fehérnemű varrodá”-ban. A lepedő is
alapvetően a tisztaság jelképe, de itt a család szimbó-
lumává válik, és a lelepleződés eszköze lesz, ugyan-
is a fürdő pecsétjét nem vágják ki, kitörölni pedig
nem tudták.

A történet minden mozzanatát nem kívánom fel-
sorolni és értelmezni, de néhány mozzanatot még
kiemelnék a film stílusának és műfajának megértése
végett. Nyilván, *A nagyrozsdási eset* számos elemé-
ben nem realiztikus, nem naturalisztikus. Az alap-
szituáció és a bonyodalmak vígjátékiak, vagy in-
kább bohózszerűek. A néző nem azt gondolja,
hogy épp lepedők elsikkasztásából gazdagodna
meg egy valódi fürdő és kisváros vezetése. Ugyan-
akkor a sikkasztás és a lopás ténye valós, csak egy
kicsit torzított, abszurdig vitt helyzetekben. A konf-
liktusok, a helyzetek, a jellemek nagyon is valóságok.
A film a hatalommal való visszaélés lélektanát bon-
colgatja, illetve az emberek passzivitását, akik nem
mernek a vezetésnek ellenállni, pedig többnyire lát-
ják és értik a visszaességeket. Azért remek szatíra és
parabola ez a film, mert végigköveti a hatalommal
és a vezetői visszaéléssel szembeni ellenállás kiala-
kulását a leszámolásig, a forradalomig. Az ellenál-
láshoz kell egy kis szikra, egy katalizátor, hogy
koncentrálódni kezdjen a hatalommal szembeni erő.
A filmben ezt az a tévedés váltja ki, hogy az autó le-
robbanása miatt a fürdőbe betérő borellenőrt mi-
niszternek hiszik.

Ami viszont érdekes, hogy ez a személytévesztés
nem a véletlen műve, vagy csak kis részben az. Barka
Sándort azért hiszik miniszternek, mert a sofőrje
(Zenthe Ferenc) azt füllenti róla. Miért is füllenti
róla? Azért, mert különben a helyi urambátyámos,
maffiaszerű viszonyok miatt nem kerülne be a masz-
szórhöz. Egy minisztert azonban előbbre vesznek.
A rendszer készítette füllentésre a sofőrt.

Érdekes egy kicsit felidézni a film fogadtatását.
1957 szeptemberében készültek bemutatni. Már nyár
elején kinyomtatták a hivatalos propagandaanyagot,
és a következő szavakkal biztatták a terjesztőket:
„Célszerű plakátelhelyezés a megyei vendéglátóipar
üzemeiben, fürdőben, tanácsszerveknél. Még a nyári
hónapok alatt festett dekoráció elhelyezése stran-
dokon, sportpályákon. A film nagy sikerre tarthat
számot, közepes propagandát biztosítsanak hozzá.”
Tudták tehát, hogy remek filmről van szó, de kicsit
óvatoskodtak is, mint amire a „közepes propaganda”
kifejezés utal.

Még a lefűjt bemutató előtt a Dunántúli Napló
cikkírója lelkesen dicséri a filmet 1957. augusztus
11-én: „az utóbbi esztendő legjobbika”; „az utóbbi
tizenkét esztendő alatt készített vígjátékok közül
a legjobb”. A szerző láthatta a filmet sajtóvetítésen,
mert részletesen beszámol róla. Nagyon fontos, hogy
észreveszi és megjegyzi, hogy a stílusa és műfaja
ellenére nagyon jó és adekvát alkotás. „Természetes
a paródia túlzó módszere, hiszen enélkül a paródia
nem paródia.” Ez az észrevétel azért érdekes, mert az
1984-es bemutató kapcsán az újságírók többnyire
elégedetlenkedésüknek adtak hangot. Nem értékelték
a szatirikus és bohózi stílust. Realizmust és ponto-
sabb történelmi szemléletet kértek számon a filmen.

Valójában az tűnik ki az írásokból, hogy nem iga-
zán örülnek a film bemutatásának. Ötvenes évek
eleje ide vagy oda, az újságírók a fennálló rendszerre
és a sajtóban részben magukra ismerhettek. A zava-
rodottságot leginkább az ÉS újságírója mutatta az
írása végén 1984. november 23-án. Kifejezi szkepsi-
cizmusát: „*A nagyrozsdási eset* forgatása idején alig-
ha történhetett meg az 1956-ba torkolló ESETEK
árnyalt, minden részletre kiterjedő elemzése.” Mintha
a múltból beszélne, de valójában a jelenről beszél.
1956 kötelező értelmezési lehetősége meghatározta
a mondandót. A cikk végén pedig felmenti a saját
korát, a szakmáját: a politikai vezetést, a filmeseket,
a közönséget és az újságírókat is. Pedig az 1980-as
években is tiltottak be filmeket, és voltak vissza-

Tompa Sándor, a Rákosi Mátýásra emlékeztető tanácselnök

dobott filmltervek. „Úgy 2010 táján már én is nyugdíjszelvénnel zarándokolok majd a Duna moziba, s ha az előcsarnokban valaki számon kérné rajtam, hogy miért tárolják dobozban a még újabb *Revizor*-változatot, a legszívesebben azt válaszolnám, hogy ami nem készült el, azt nem lehet tárolni. Különben is, tenném hozzá büszkén, a filmirányítás tartja magát ahhoz, amit még a nyolcvanas években rendszeresített: nem tartalékol dobozfogságban szatírákat, az ítélezést a közönségre bízva” (Zöldi László).

Az 1984. november 11-ei premiert követő cikkek *A nagyrozsdási esetet* többnyire Gogol *Revizorja* egy halovány vagy elfogadható utánérzésének tartották, amiben legfeljebb a színészi játék és részben a rendezés érdekes. Egyik ilyen vélemény: „Egy szürke, ám ravasz borellenőr nem túl eredeti kalandja” (Szolnok Megyei Néplap, 1984. nov. 15., ti). Ilyet is leírtak: „jóindulattal is csak közepesnek nevezhető, döcögősvontatott, kevés eredeti ötletet, igazi szellemességet, valódi szatirikus szemléletet tartalmaz” (Esti Hírlap, 1984. XI. 15., Barabás Tamás).

Erősen háritják azt, hogy a megjelölt korra rá lehetne ismerni: „1952. Ne higgye senki, hogy erre a korszakra bármi lényeges utalást talál” (Magyar Nemzet, 1984., XI. 15., Z. I.). Háritottak, relativizáltak. Mindössze ketten vették észre, vagy tették szóvá, hogy a filmben Rákosi figurája is megjelenik a nagyhatalmú, személyi kultuszt építő tanácselnök (Tompa Sándor) révén, és kettejük közül is csak egy nevezte nevén a „népünk nagy vezérét” (Film, Színház, Muzsika, 1984., XI. 17., gervai). Károlyi Mihályt már nem vették észre a filmben. Nyilván, érezték, hogy a baloldal

egyetlen, általuk pozitívnak tartott „történelmi hőse” elutasításával minden mellé kérdőjelet tennének. Sinkovits Imrét pedig a *Nemzeti dal* elszavalása miatt nem szabadott 1956-tal kapcsolatban észrevenni.

Amíg egyesek azon sápitóztak, hogy jobb lett volna a filmet dobozban tartani, és a képzelt mítoszt fenntartani vele kapcsolatban („szegényebbek lettünk egy legendával”, Népszava, 1984., XI. 15., Gauntner Ilona), addig akadt egy bátor és éles szemű újságíró, aki határozottan kijelentette, hogy „*A nagyrozsdási eset* többszörös dokumentumértékkel rendelkezik”, és „jobb későn, mint soha” (Délmagyarország, 1984., nov. 13., Domonkos László).

Van a film végén egy remek megoldás, amit ki szeretnék emelni, és ami nemcsak a fenti állítást erősíti meg. A fürdőigazgató, az öccse és szűkebb családja lelepleződnek a masször (Sinkovits Imre) és a nagyrozsdásiak, illetve a miniszternek hitt borellenőr előtt. A tanácselnök, a Rákosi-figura viszont megragadja az alkalmat, és elhatárolódik az egyébként vele is rokoni kapcsolatban álló Halapáléktól. Ledönti a földre a Halapálnéról mintázott szobrokat, forradalmat mímél, és Gábiel, a miniszter, illetve az „igazság” mellé áll egy kis szónoklattal. A miniszterhez hasonlítja maját, aki szerinte remek ember („ő is a kis dolgokra helyezi a nagy súlyt, akárcsak én”), és ezzel átmenti magát. Kicsit furcsa elsőre, hogy a Rákosira emlékeztető tanácselnök átmenti a hatalmát, de ha jelképesen nézzük – és ebben a filmben minden szimbolikus is –, akkor a Rákosi által jelképezett rendszer átmentette a hatalmát.

Kevés olyan film van, ami ennyire szórakoztató, ugyanakkor mérnöki pontosságú parabola egy korrupt rendszerről, egészen pontosan az 1956 előtti és részben utáni kommunista diktatúráról, illetve a népfelkelésről és a forradalomról. Tanítani lehetne akár az iskolákban. Az idő minden látszat és a szándékos „retró”-hangulata, illetve a sajtóvisszhang ellenére nem járt el felette. Elevenebb, mint 1957-ben és 1984-ben lehetett. Már annyira távoli, hogy zavarna a jelen vagy a félmúlt bizonytalan távolsága. A történet parabolaként önmagában is érthető, a nézők tudnak nevetni a fordulatokon, csattanókon a korra történő utalások felderítése nélkül is. A történelmi párhuzamokat viszont ettől még érdemes azonosítani, meg lehet beszélni egy előadás, kerekasztal vagy foglalkozás keretein belül. *A nagyrozsdási eset* fikciós, szórakoztató műfajban és stílusban elbeszélte eleven kordokumentum, ami palackpostán érkezett 1957-ből 2014-be.